

original scientific article
received: 2006-01-05

UDC 316.42:913(497.6)

SUVREMENI SOCIJALNO-GEOGRAFSKI PROBLEMI REGIONALNOG RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE

Safet NURKOVIĆ

Univerzitet u Sarajevu, Prirodno-matematički fakultet, BiH-71000 Sarajevo, Zmaja od Bosne 33–35
e-mail: nurkovic@pmf.unsa.ba

IZVLEČEK

Prispevek obravnava sodobne socialnogeografske probleme regionalnega razvoja v Bosni in Hercegovini, ki so nastali kot posledica številnih kompleksnih dogodkov v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja in v začetku tega. Ena izmed posledic omenjenih dogodkov je zelo kompleksna socialnogeografska struktura Bosne in Hercegovine in njena dezintegrirana regionalno-geografska struktura, ki tvori osnovo za regionalni razvoj. Preučevanje teh težav, vzrokov zanje in njihovih posledic za regionalni razvoj spada med posebne geografske interese, saj kaže na prispevek geografske stroke k reševanju problemov regionalnega razvoja Bosne in Hercegovine.

Ključne besede: socialnogeografska problematika, problematika regionalnega razvoja, vzroki in posledice socialnogeografskih problemov, socialnogeografska preobrazba, reševanje problemov regionalnega razvoja, Bosna in Hercegovina

GLI ATTUALI PROBLEMI SOCIO-GEOGRAFICI DELLO SVILUPPO REGIONALE DELLA BOSNIA ED ERZEGOVINA

SINTESI

Il contributo esamina gli attuali problemi socio-geografici dello sviluppo regionale della Bosnia ed Erzegovina. Essi sono il risultato di numerosi eventi molto complessi accaduti nell'ultimo decennio del Novecento e all'inizio di questo secolo. Ne è emersa una struttura socio-geografica assai composita con una disintegrazione della sua struttura geografico-regionale che era alla base dello sviluppo locale. Lo studio di questi problemi, delle loro cause e delle conseguenze sullo sviluppo regionale è di particolare interesse geografico. Queste ricerche sono un contributo della geografia come disciplina scientifica alla soluzione dello sviluppo regionale in Bosnia ed Erzegovina.

Parole chiave: problemi socio-geografici, problemi dello sviluppo regionale, cause e conseguenze dei problemi socio-geografici, trasformazione socio-geografica, soluzione dello sviluppo regionale, Bosnia ed Erzegovina

UVOD

Suvremeni društveno-ekonomski i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine obilježen je sa nekoliko važnijih događaja, što su se zbili u posljednjem desetljeću prošlog i početkom ovog stoljeća, a posljedica su političkih, socijalnih i ekonomskih transformacija na globalnoj, evropskoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Tu prije svega treba istaći:

- globalne promjene geopolitičkih odnosa u kontekstu novog svjetskog poretka nakon pada "istočnog bloka";
- političko osamostaljenje Bosne i Hercegovine;
- agresiju na nezavisnu i međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu nakon proglašenja njene nezavisnosti;
- probleme vezane sa raspadom bivše SFRJ;
- političku i ekonomsku tranziciju u Evropi;
- dejtonski političko-teritorijalnu ustroj Bosne i Hercegovine i dr.

Ti su događaji i transformacije uzrokovale, pored političko-geografskih i ekonomsko-geografskih i pojavu brojnih socijalno-geografskih problema, koji su uvjetovali visok stupanj socioekonomske preobrazbe Bosne i Hercegovine, kao i to da ona danas ima složenu socijalno-geografsku strukturu s naglašenim regionalnim razlikama, što sa svoje strane utječu na opći društveno-ekonomski i regionalni razvoj zemlje (Nurković, 2005, 109).

PREDSTAVLJANJE PROBLEMA ISTRAŽIVANJA

Najdinamičniji društveno-ekonomski razvoj općenito Bosna i Hercegovina je ostvarila pod utjecajem široko pokrenute industrijalizacije nakon Drugog svjetskog rata. Dinamičnu industrijalizaciju zemlje pratile su: transformacija privrede u cjelini, demografska tranzicija i proces urbanizacije. To je razdoblje u kojem je Bosna i Hercegovina ostvarila izrazit gospodarski rast i doživjela krupne strukturne promjene, a bosanskohercegovačko društvo dinamične demografske i socioekonomske transformacije. U tom je razdoblju Bosna i Hercegovina, od pretežno agrarne siromašne zemlje, izrasla u, za evropske prilike 80-tih godina prošlog stoljeća, industrijaliziranu zemlju u razvoju (SPUFBiH; ERBBiH).

Općenito, dinamičan gospodarski razvoj tokom prve tri decenije druge polovice prošlog stoljeća posebno se odrazio na promjene demografske i socioekonomske strukture stanovništva Bosne i Hercegovine, koje su sa svoje strane generirale mnogobrojne socioekonomske procese kao što su urbanizacija, polarizacija i koncentracija, depopulacija, deagrarizacija i dr.

Socijalno-ekonomska tranzicija Bosne i Hercegovine odvijala se različitom dinamikom i s prostorno diferenciranim učincima, ovisno o promjeni težišta gospodarskog razvoja i prednosti pojedinih regija što se, na

odgovarajući način, odrazilo i u regionalnom razvoju, odnosno izrazitom prostornom disparitetu razvoja unutar zemlje. Tako su se, vremenom, razvile dvije populacijsko-razvojne osovine: sjevernobosanska i centralnobosanska. Nasuprot tome, sa sporijim razvojem, izdvajaju se rubna područja, na periferiji ili semi-periferiji između žarišnih osovina razvoja: Istočna Bosna, Istočna Hercegovina i Jugozapadna Bosna.

Kao rezultat rastuće krize društveno-političkog i ekonomskog sustava SFRJ u periodu od 1986. do 1991. godine zabilježen je spor demografski i stagnacija socijalnog i ekonomskog razvoja i povećanje regionalnih razlika između pojedinih dijelova Bosne i Hercegovine. Vrlo usporen demografskom, te izrazitoj stagnaciji ekonomskog i socijalnog razvoja Bosne i Hercegovine i produbljivanju razlika u regionalnom razvoju nakon 1991. godine doprinijeli su mnogobrojni faktori, koji su spomenuti u uvodnom dijelu ovog rada, od kojih su najznačajniji:

- agresija i ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini u periodu 1992.–1995. godine i
- uspostava i "funkcioniranje" dejtonskog političko-teritorijalnog ustroja u Bosni i Hercegovini.

HIPOTEZA I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja su spoznaje kompleksnosti, brojnost i multidimenzionalnost socijalno-geografskih problema Bosne i Hercegovine, koji su nastali u periodu nakon 90-tih godina prošlog stoljeća, te uzroci nastanka i njihove posljedice.

Polazište ovih istraživanja temelji se na rezultatima preliminarnih istraživanja problematike suvremene socijalno-geografske, političko-geografske i ekonomsko-geografske preobrazbe Bosne i Hercegovine, koju karakterizira izrazita polarizacija sa naglašenim regionalnim razlikama – regionalni disparitet socijalno-ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine (Nurković, 2005).

TEORIJSKO-METODOLOŠKI PRISTUP ISTRAŽIVANJA

Po teorijsko-metodološkom pristupu ova su istraživanja vrlo kompleksna i obuhvataju spoznaje uzroka i posljedica najvažnijih socijalno-geografskih problema regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine.

U istraživanjima su primijenjene, pored klasičnih znanstvenih metoda (analiza, sinteza, generalizacija i dr.), i sistemska i faktografska analiza, kvantitativne metode, metod terenskih istraživanja i anketiranja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA

Temeljnim istraživanjima problematike suvremene socijalno-geografske preobrazbe Bosne i Hercegovine uz primjenu odgovarajuće metodologije utvrđeni su mnogobrojni socijalno-geografski problemi, koji karak-

teriziraju socijalno-geografsku strukturu Bosne i Hercegovine vrlo osobenom, koja sa svoje strane utječe na sve izrazitiji prostorni disparitet u regionalnom razvoju Bosne i Hercegovine.

Iz mnoštva suvremenih socijalno-geografskih problema u ovom radu tretirani su slijedeći: 1) Stagnantan demografski razvoj; 2) Izrazita demografska koncentracija i polarizacija; 3) Starenje stanovništva i njegova prostorna diferenciranost; 4) Etnička homogenizacija; 5) Polarizacija u urbanom razvoju; 6) Dezintegracija naseobinskog sistema; 7) Problem svojevrsne ruralizacije gradova; 8) Problem socijalno-geografske diferencijacije u gradovima i 9). Problem socijalno-ekonomske degradacije bosanskohercegovačkih sela (Nurković, 2005, 111; Nurković, Mirić, 2005a, 33–35).

Stagnantan demografski razvoj Bosne i Hercegovine

U demografskom razvoju Bosne i Hercegovine tokom cijelog perioda nakon Drugog svjetskog rata do 1992. godine zapažena je tendencija postepenog opadanja stopa porasta stanovništva, a u periodu od 1992. godine stagnacija demografske dinamike. Postepeno opadanje stopa porasta stanovništva u periodu nakon Drugog svjetskog rata do 1992. godine (u periodu od 1948. do 1991. godine prosječna godišnja stopa porasta stanovništva iznosila je 1,64%, a u zadnjem međupisnom periodu od 1981. do 1991. godine 0,61%) rezultat je smanjenja stopa nataliteta (stopa nataliteta u 1948. godini iznosila je 36,2 promila, a u 1991. godini 14,8 promila) i prirodnog priraštaja (stopa prirodnog priraštaja u 1948. godini iznosila je 22,3 promila, a u 1991. godini 7,8 promila) (Nurković, 2000, 135). Izrazita stagnacija demografske dinamike Bosne i Hercegovine od 1992. godine posljedica je rata i postratnih trendova društveno-ekonomskih tokova razvoja, koji su se negativno odrazili na demografski razvoj. Naime, u periodu od 1992. godine evidentna je izrazita stagnacija demografske dinamike, koju potvrđuje vrlo visoka stopa pada stanovništva (– 2,1% godišnje), koja je uvjetovana vrlo niskom stopom prirodnog priraštaja (1,1 promila godišnje) i visokom negativnom stopom migracijskog salda (– 2,2% godišnje) (SG/LJFBiH, 2005). Tako je Bosna i Hercegovina za relativno kratko vrijeme (nakon 1991. godine) iz centralne tranzicijske podetape ušla duboko u podetapu kasne tranzicije (Wertheimer-Baletić, 1990, 80).

Zabrinjavajuća je činjenica što je u posljednjih nekoliko godina vrlo visoka stopa emigracije mladih i što su još uvijek veliki kontingenti izbjeglih i raseljenih lica. Naime, prema podacima nekih nevladinih inozemnih i domaćih organizacija Bosnu i Hercegovinu napusti između 75.000 i 80.000 mladih, kao i to da je u inozemstvu još uvijek 352.304 lica, te da se oko 450.000 raseljenih lica širom zemlje još uvijek ne mogu vratiti u svoje domove (GRT, 2004).

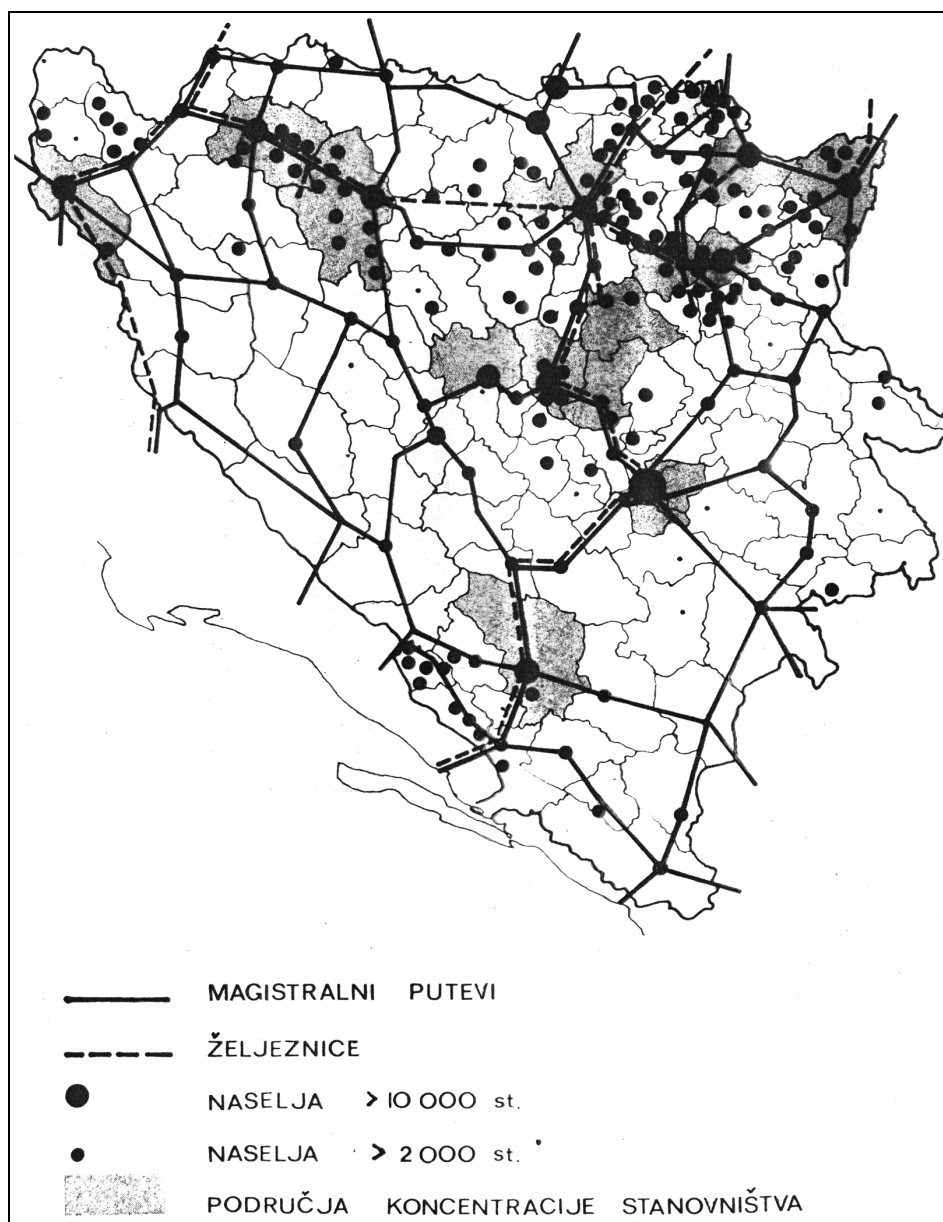
Izrazita demografska koncentracija i polarizacija u Bosni i Hercegovini

Istraživanjima je utvrđen izrazit regionalni disparitet u novijem demografskom razvoju koji se ogleda u regionalno neravnomjernom razmještaju stanovništva Bosne i Hercegovine, snažnim procesima demografskog rasta gradova i izrazitoj depopulaciji sela, te u prostorno diferenciranim procesima koncentracije i polarizacije demografskog razvoja Bosne i Hercegovine.

Naime, promjene u regionalno neravnomjernom razmještaju stanovništva Bosne i Hercegovine ogledaju se u povećanju stupnja koncentracije stanovništva u sjevernobosanskoj i centralnobosanskoj populacijskoj regiji, na jednoj, i demografskom praznjenju istočnobosanske, istočnohercegovačke i zapadnobosanske populacijske regije, na drugoj strani.

Snažan proces demografskog rasta gradova i demografskom pustošenju sela, potaknuti procesom primarne urbanizacije uvjetovao je prostorno polariziran demografski razvoj Bosne i Hercegovine. Žarište tako polariziranog demografskog razvoja Bosne i Hercegovine je sarajevska urbana aglomeracija, odnosno šira sarajevska socijalno-ekonomska regija, u kojoj se pod utjecajem Sarajeva odvija dinamičan proces koncentracije stanovništva i intenzivna i sveobuhvatna socijalno-geografska preobrazba. Pored Sarajeva, vodeća središta prostorne demografske polarizacije u Bosni i Hercegovini, još su i makroregionalni centri Banja Luka, Tuzla i Mostar. Na nižoj regionalnoj razini žarišta polarizacijskog demografskog razvoja Bosne i Hercegovine je veći broj regionalnih centara kao što su: Bihać, Doboje, Bijeljina, Zenica, Travnik, i Livno. U njima je proces demografske koncentracije različitog intenziteta, od Bihaća, Bijeljine i Zenice sa izrazitom demografskom polarizacijom na jednoj, do Doboja i Livna sa umjerenijom demografskom polarizacijom, na drugoj strani. Proces demografskog pustošenja sela (depopulacija) Bosne i Hercegovine je posljedica industrijalizacije, deagrarizacije i urbanizacije i sveopćeg društveno-gospodarskog zaostajanja bosanskohercegovačkog sela i agrarnih područja, kao i procesa demografske koncentracije i polarizacije, koji su uvjetovali pretakanje stanovništva iz ruralnih i agrarnih perifernih i semi-perifernih regija Bosne i Hercegovine, sa jednostavnom privrednom strukturom i slabom funkcionalnom diferencijacijom, u regije izrazite populacijske koncentracije i gradove sa izrazitom funkcionalnom diverzifikacijom (Marinović-Uzelac, 2001, 71).

Prostorno diferencirani proces polarizacije i regionalne diferencijacije, te s tim povezan smjer i intenzitet preobrazbe regionalne strukture Bosne i Hercegovine, pokazuje da se razlike između navedenih dviju skupina prostornih cjelina sve više produbljuju. Proporcionalno tome, povećavaju se i suprotnosti u regionalnom razvoju Bosne i Hercegovine, sa sve nepovoljnijim posljedicama

Sl. 1: Područja koncentracije stanovništva i saobraćajna infrastruktura Bosne i Hercegovine – stanje: 1990 (Prema: SPUFBiH, 1997).

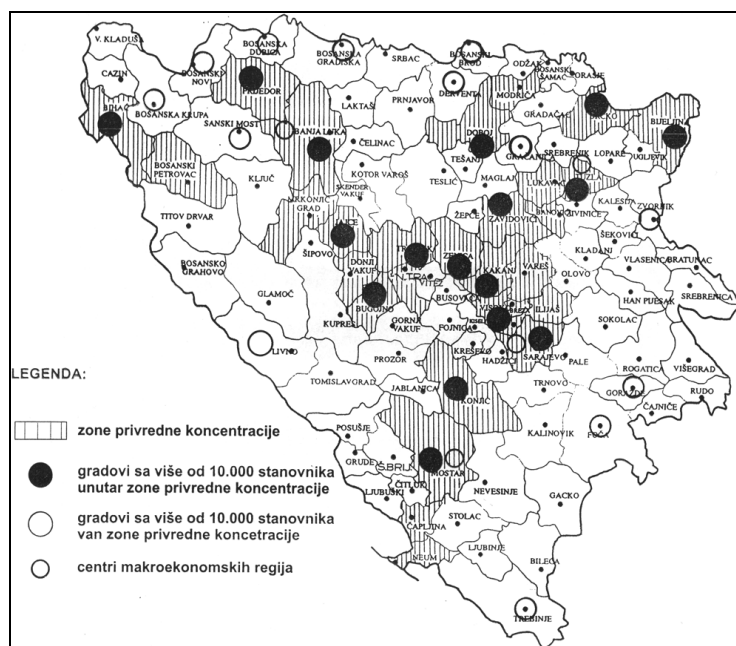
Fig. 1: Population concentration and traffic infrastructure in Bosnia and Herzegovina: 1990 (SPUFBiH, 1997).

na ukupan društveno-ekonomski razvoj zemlje. Regionalno-geografski, po stupnju socijalno-geografske preobrazbe vrlo su izražene razlike između Zapadne Hercegovine, koja se može uzeti kao primjer integracijskih trendova regionalnog okupljanja i diferenciranja i cjelovitog i koherentnog regionalnog razvoja, i Istočne Hercegovine i Istočne Bosne kao primjera dezintegrirajućih trendova regionalnog okupljanja i diferenciranja, što upućuje na regionalno neravnomjeran razvoj unutar Bosne i Hercegovine, koji je, uglavnom, posljedica rata

(1992–1995. godine) i dejtonskog političko-teritorijalnog ustroja (Nurković, 2005, 113; Nurković, Mirić 2005a, 36).

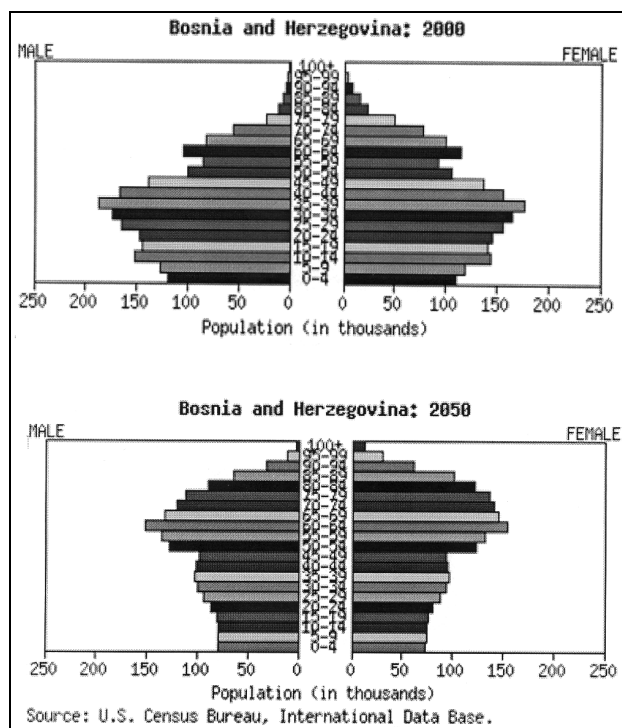
Starenje stanovništva i njegova prostorna diferenciranost u Bosni i Hercegovini

Starenje stanovništva i njegova prostorna diferenciranost, kao posljedica stagnantnog demografskog razvoja i sveopće društveno-gospodarske nerazvijenosti Bosne i

Sl. 2: Zone privredne i populacijske koncentracije u Bosni i Hercegovini – stanje 1990 (Prema: SPUFBiH, 1997).
Fig. 2: Economy and population concentration in Bosnia and Herzegovina: 1990 (SPUFBiH, 1997).

Hercegovine, jedan je od značajnijih demografskih problema, čije su posljedice na demografski, socijalni i ekonomski razvoj zemlje vrlo izrazite. Sa sadašnjom stopom od 18,5% stanovništva starijeg od 60 i više godina (procjene za 2002. godinu: SG/LJFBiH, 2005), populacija Bosne i Hercegovine, prema klasifikaciji UN-a, ima obilježja demografske starosti (Wertheimer-Baletić, 1990, 248). Da je proces starenja stanovništva u suvremeno doba vrlo intenzivan potvrđuje činjenica da je Bosna i Hercegovina samo prije trinaestak godina bila na pragu starenja, od kada je proces intenziviran (Wertheimer-Baletić, 1990, 248). Uz to, alarmantnijim se čini realno postojanje područja sa vrlo visokim učešćem starih u ukupnom stanovništvu, tj. sa oznakama trajne demografske starosti kao što je istočnobosansko, istočnohercegovačko i jugozapadnobosansko područje. Nadalje, evidentno pogoršanje bioloških obilježja stanovništva, kao prostorno vrlo diferenciran proces, koji se manifestira poglavito kroz demografsko starenje, upozorava da se Bosna i Hercegovina nalazi pred brojnim problemima demografske reprodukcije. Kada se imaju u vidu spomenuti trendovi demografskog starenja i posljedice rata (blizu 250.000 poginulih, 352.304 izbjeglica i oko 450.000 raseljenih lica), onda je očito da je osmišljavanje demografske obnove u vremenu i prostoru jedan od prioritetnih zadataka. Ovo s toga što, na žalost, Bosna i Hercegovina još uvijek nema jasno koncipiranu populacijsku politiku kojom bi se spriječila njena dalja demografska degradacija.

Sl. 3: Dobno-spolne piramide Bosne i Hercegovine za 2000 i 2050. godinu (Prema: US Census Bureau).
Fig. 3: Age-gender pyramids in Bosnia and Herzegovina for the years 2000 and 2050 (projected) (US Census Bureau).

Etnička homogenizacija u Bosni i Hercegovini

Proces etničke homogenizacije u Bosni i Hercegovini, koji se odvija od 1992. godine, kao značajan demografski fenomen posljedica je rata i prostorno je vrlo diferenciran proces. Višestoljetna multikonfesionalnost, multikulturalnost i multietničnost Bosne i Hercegovine dovodi se u pitanje usljed etničke i političke homogenizacije koja se odvija u ozračju njenog političko-teritorijalnog ustroja. Naime, tokom rata započeta, i nakon rata, u ozračju dejtonskog političko-teritorijalnog ustroja nastavljen etnička homogenizacija, ozbiljna su prijetnja disoluciji višestoljetne multietničnosti Bosne i Hercegovine (IHR, 2005, 20). Taj se proces, u suvremeno doba, odvija kako na entitetskoj, tako i na kantonalnoj i općinskoj razini. Posljedica toga je uspostava etnički homogenih područja, kao što su istočnobosansko, istočnohercegovačko i sjevernobosansko, koja to nisu bila prije 1992. godine. Navodimo samo neke primjere iz Federacije Bosne i Hercegovine, jer se za Republiku Srpsku ne raspolaže podacima. Tako je u općini Mostar drastično smanjeno učešće Srba u ukupnom stanovništvu sa 19,0% u 1991 na 3,5% u 2004. godini; U općini Jajce smanjeno je učešće Bošnjaka (sa 38,8% u 1991 na 27,7% u 2004. godini) i Srba (sa 19,3% u 1991

na 4,6% u 2004. godini) u ukupnom stanovništvu; U općini Bugojno drastično je smanjeno učešće Hrvata (sa 42,1% u 1991 na 20,0% u 2004. godini) i Srba (sa 18,9% u 1991 na 4,4% u 2004. godini) u ukupnom stanovništvu (KB, 2005; SGSR BiH, 1991, 309–310).

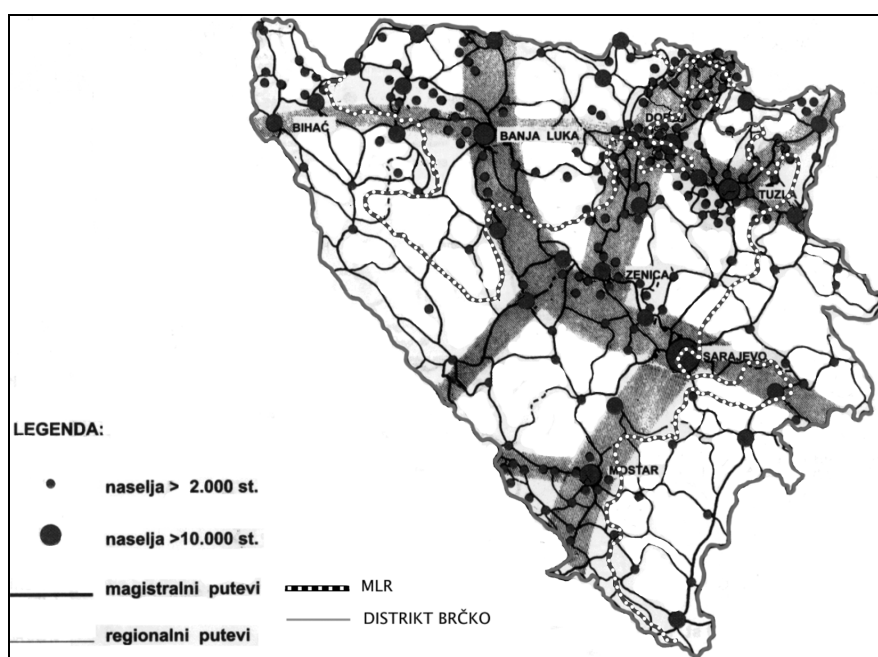
Polarizacija u urbanom razvoju Bosne i Hercegovine

Polarizacija u urbanom razvoju Bosne i Hercegovine se ogleda u vrlo dimaničnom monocentrizmu metropole, odnosno rastu dominacije Sarajeva i makroregionalnih centara Banja Luke, Tuzle i Mostara, što je intenzivirano poslasticama rata, tokom kojeg se najveći broj izbjeglih i protjeranih lica iz ratom zahvaćenih područja naselio u njima, a sada se iz objektivnih razloga tamo ne mogu ili sporo vraćaju. To je sa svoje strane pojačalo proces polarizacije urbanog razvoja spomenutih gradskih područja i dodatno provincijaliziralo ostali prostor Bosne i Hercegovine i stimuliralo daljnje preseljavanje stanovništva i koncentraciju, kao što je to, npr. slučaj kod Trebinja, Foče i Goražda. Ovi su gradovi prije 1992. godine imali značenje regionalnih centara, koje su u suvremeno doba, dejtonskim političko-teritorijalnim ustrojem izgubili (Nurković, Mirić, 2005b, 79).

Sl. 4: Dezintegracija naseobinske strukture Bosne i Hercegovine duž MLR-a (Prema: Nurković, Mirić, 2005a, 34).

Fig. 4: Disintegration of the settlement structure of Bosnia and Herzegovina along the interentity boundary line (Nurković, Mirić, 2005a, 34).

Sl. 5: Dezintegracija urbanog sistema Bosne i Hercegovine duž MLR-a (Prema: SPUFBiH, 1997).

Fig. 5: Disintegration of the urban system of Bosnia and Herzegovina along the interentity boundary line (SPUFBiH, 1997).

Dezintegracija naseobinskog sistema Bosne i Hercegovine

Dezintegracija naseobinskog sistema Bosne i Hercegovine nakon 1995. godine posljedica je uspostave dejtonskog političko-teritorijalnog ustroja (Nurković, Mirić, 2005a). Dezintegracija naseobinskog sistema Bosne i Hercegovine ogleda se u: a) Dezintegraciji urbanog sistema Bosne i Hercegovine; b) dezintegraciji krupnih urbanih sistema; c) dezintegraciji oko 7% cjelokupnog broja bosanskohercegovačkih naselja (304 naselja) i dr. Posljedice dezintegracije naseobinskog sistema Bosne i Hercegovine su vrlo složene i brojne i manifestiraju se gotovo na sve komponente društveno-ekonomskog razvoja (Nurković, 2005).

Dezintegracija urbanog sistema Bosne i Hercegovine, koja se manifestira kroz dezintegraciju urbane mreže i funkcionalnih veza i odnosa između naselja, koje su uspostavljene tokom dugog vremena. Dejtonskim političko-teritorijalnim ustrojem (MLR-om -međuentitetskom linijom razgraničenja) dezintegrirana je osnovna kičma urbanog "T" sistema Bosne i Hercegovine transferzalno (Bosanski Šamac–Doboj–Zenica–Sarajevo–Mostar–Čapljina) i longitudinalno (Bihać–Prijeđor–Banja Luka–Doboj–Tuzla–Zvornik). Isto tako, MLR-om su dezintegrirani krupni urbani sistemi kao što je Sarajevo, zatim Doboj i dr., kao i naseobinski sistem Bosne i Hercegovine u cjelini, što pokazuje dezintegracija 304 bosanskohercegovačka naselja, koja su podijeljena međuentitetskom linijom razgraničenja. Pro-

storno je taj proces naizrazitiji u prostoru rijeka Usore i Spreče, zatim u području Sarajeva, Goražda i Jajca (Nurković, Mirić, 2005a, 35).

Problem svojevrsne ruralizacije gradova Bosne i Hercegovine

Proces svojevrsne ruralizacije gradova Bosne i Hercegovine koji se odvija u suvremeno doba u neposrednoj je vezi s izrazitijom koncentracijom stanovništva. Naime, usljed ruralnog ratnog i poratnog egzodusa, velike nezaposlenosti (stopa nezaposlenosti u 2002. godini u Bosni i Hercegovini iznosila je 46%), siromaštva (BDP po stanovniku u 2002. godini u Bosni i Hercegovini iznosio je 1.310 USA\$), niskom razinom pismenosti i kvalificiranosti itd., onog stanovništva koje je posljednjih 15-tak godina naseljavalo gradove i prigradska područja. Prenaglo naseljene i često stihijski građene, periferije bosanskohercegovačkih gradova poprimaju poluseoski način života, koji premda rijetko, dopire do samog središta gradova. Sasvim je sigurno da je proces urbanizacije, tj. prodiranja gradskog načina života u okolice bosanskohercegovačkih gradova snažniji i relevantniji proces, ali ne treba izgubiti iz vida probleme koji proizlaze iz prenaplate urbanizacije, često "kvantitetnije" nego "kvalitetnije" (Marinović-Uzelac, 2001, 71). Radi se o vrlo složenim sociološkim i socijalno-geografskim procesima brže transformacije života, koji ponekad uvjetuju i niz psihosocijalnih problema.

Problem socijalno-geografske diferencijacije u gradovima Bosne i Hercegovine

U posljednje vrijeme (od 1992. godine) u bosanskohercegovačkim gradovima odvija se vrlo intenzivan proces socijalno-geografske diferencijacije, koji se, kao vrlo složen proces, ogleda se u:

- socijalnoj topografiji i socijalnoj segregaciji koja se odvija unutar bosanskohercegovačkih gradova;
- tercijalizaciji, odnosno izrazitoj funkcionalnoj preobrazbi u gradovima Bosne i Hercegovine;
- preobrazbi socioekonomskog položaja stanovništva bosanskohercegovačkih gradova;
- suburbanizaciji, koja se manifestira kroz preseljavanje iz središnjih dijelova bosanskohercegovačkih gradova u okolicu;
- reurbanizaciji;
- citizaciji i dr.

Problem socijalno-ekonomske degradacije bosanskohercegovačkih sela

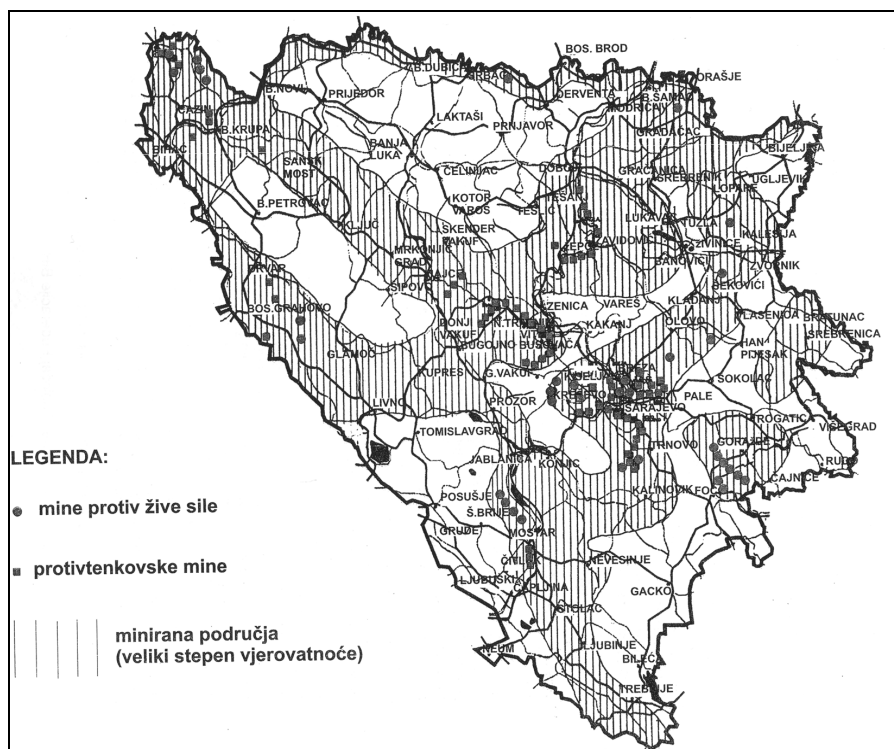
Socijalno-ekonomska degradacija bosanskohercegovačkih sela ogleda se, prije svega, u drastičnom slomu seoske ekonomije, koja se u doticaju s industrijalizacijom i razvojem tercijarnih djelatnosti nije mogla održati. Taj se proces počeo dinamičnije odvijati od 60-

tih godina prošlog stoljeća, od kada se te djelatnosti intenzivno razvijaju. Kulminacija tog procesa odvijala se tokom rata (1992–1995. godine), kojim se bosanskohercegovačka sela socijalno-ekonomski degradiraju. Isto tako evidentan je i proces demografske degradacije, koju karakterizira smanjenje broja stanovnika više od 85% bosanskohercegovačkih sela, što dovodi do sveopće socio-demografske depresije i dr.

Pored toga, značajno je istaći da na sveopće socijalno i ekonomsko zapuštanje sela i agrarnih područja Bosne i Hercegovine utječe i lična sigurnost njihovog stanovnika, osobito onih koji se kao izbjeglice ili raseljena vraćaju u svoja prijeratna boravišta. Ona je umnogome ugrožena sa više od 2 miliona mina i više od 3 miliona drugih ubojnih sredstava "rasutih" najvećim dijelom po ruralnim i agrarnim područjima širom Bosne i Hercegovine, a naročito u sektoru "linije sučeljavanja vojnih snaga" (SPUFBiH, 64).

ZAKLJUČAK

Nakon 90-tih godina prošlog stoljeća intenzivan proces socijalno-geografske preobrazbe stanovništva Bosne i Hercegovine manifestovao se na pojavu i radikalizaciju mnogobrojnih socijalno-geografskih problema, među kojima poseban značaj imaju:

Sl. 6: Minska područja u Bosni i Hercegovini (Prema: SPUFBiH, 1997, 65).

Fig. 6: Mined areas in Bosnia and Herzegovina (SPUFBiH, 1997, 65).

- stagnantan i prostorno diferenciran demografski razvoj,
- izrazita demografska koncentracija i polarizacija,
- starenje stanovništva i njegova prostorna diferenciranost,
- etnička homogenizacija,
- polarizacija u urbanom razvoju,
- dezintegracija naseobinskog sistema,
- problem svojevrstne ruralizacije gradova,
- problem socijalno-geografske diferencijacije u gradovima,
- problem socijalno-ekonomske degradacije bosansko-hercegovačkih sela i mnogi drugi.

Brojni socijalno-geografski problemi, koji su rezultat ratnih razaranja bosanskohercegovačkog društva i ekonomije, zatim globalnih ekonomskih i regionalnih tranzicijskih procesa i procesa političke, socijalne i ekonomske tranzicije Bosne i Hercegovine, rezultirali su stvaranju vrlo složene socijalno-geografske strukture sa naglašenim regionalnim razlikama, što implicira usporen društveno-gospodarski razvoj i izrazito neravnomjeran regionalni razvoj Bosne i Hercegovine.

CONTEMPORARY SOCIOGEOGRAPHIC PROBLEMS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Safet NURKOVIĆ

University of Sarajevo, Faculty of natural sciences and mathematics, BiH-71000 Sarajevo, Zmaja od Bosne 33–35

e-mail: nurkovic@pmf.unsa.ba

SUMMARY

This study deals with sociogeographic problems of regional development of Bosnia and Herzegovina. These problems emerged as a consequence of numerous complex events that took place during the last decade of the 20th, and the beginning of the 21st century. After the 1990s, an intensive process of sociogeographic transformation of the population of Bosnia and Herzegovina revealed and exacerbated numerous sociogeographic problems. Among others, the most important problems are the following:

- *Stagnating and regionally differentiated demographic development,*
- *Distinct demographic concentration and polarisation,*
- *Aging of population and its regional differentiation,*
- *Ethnic homogenisation,*
- *Polarisation in urban development,*
- *Disintegration of settlement system,*
- *Problem of specific 'ruralisation' of the cities,*
- *Problem of sociogeographic differentiation in the cities,*
- *Problem of socioeconomic degradation of BiH villages, and many other problems.*

The very complex sociogeographic structure, with emphasized regional differences, is a consequence of numerous sociogeographic problems that are the result of the wartime destruction of the BiH society and economy, of global economic and regional processes of transition, as well as of processes of political, social and economic transition of Bosnia and Herzegovina. These problems imply slow socioeconomic development and the particularly unequal regional development of Bosnia and Herzegovina.

Research on these problems, their causes, and the consequences they have on the regional development of Bosnia and Herzegovina, are of special geographic interest. We recognise such research as a contribution by geographical science and profession in solving the problems of regional development of Bosnia and Herzegovina.

Key words: sociogeographic problems, problems of regional development, causes and consequences of sociogeographic problems, sociogeographic transformation, resolving the problem of regional development, Bosnia and Herzegovina

LITERATURA

Anselin, L., Madden, M. (1990): New Directions in Regional Analysis: Integrated and Multi-regional Approaches. London, Belhaven Press.

Bachtler, J., Yuill, D. (2001): Policies and strategies for regional development: A shift in Paradigm?. Regional and industrial Policy Research Paper, No 46. Glasgow, European Policies Research Centre.

- Bahrenberg, G. (1993):** Dimensions of regionalism. U: Dirven E., Groenewegen J., Von Hof, (1993): Stuck in the region. *Nederlande Geographische Studies*, No 155. Utrecht.
- Bašić, K. (1994):** Socijalno-prostorna segregacija stanovništva Zagreba, *Geografski horizont*, Br. 2/1994. Zagreb, Savez geografskih društava Hrvatske.
- Bogunović, A. (2001):** Regionalne integracije i regionalna politika. Zagreb, Ekonomski fakultet.
- Bordlein, R. (1997):** Region – Regionalisierung – Nachhaltige Regionalentwicklung. Frankfurt am Main, Unveröffentlichtes Konzeptpapier.
- Bradshaw, M. (2000):** World Regional Geography – the new global order, Second Edition. Boston, McGraw-Hill Companies, 27–74.
- Der Fischer Weltalmanach (2005):** Der Fischer Weltalmanach 2005: Zahlen-Daten-Fakten. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH.
- ERRBiH (1980):** Ekonomski razvoj do 2000. godine kao faktor prostornog uređenja Republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Ekonomski institut.
- GRT (2004):** Global Refugee Trends 2004, UNHCR. [Http://www.unhcr.org/statistics](http://www.unhcr.org/statistics) (2005–09).
- Hilpert, M. (2002):** Applied Social Geography: Management of Spatial Planning in Reflexive Discourse-Research Perspectives towards a "Theory of Practice". Dela, 18. Ljubljana, Oddelek za geografiju Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 29–40.
- Horn, R. V. (1994):** Statistical indicators for the economical and social sciences. Cambridge, Cambridge University Press.
- IHR (2005):** Izvještaj o humanom razvoju 2005: Bolja lokalna uprava u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, UNDP BiH.
- KB (2005):** Kantoni u brojkama 2005. Sarajevo, Federalni zavod za statistiku.
- Keeble, D. (1989):** Core-Periphery disparities, recession and new regional dynamism in the European Community. U: *Geography*, 74(1), 1–11.
- Knox, P. (1995):** Urban Social geography: an introduction. Harlow, Longman.
- Lindsay, J. M. (1997):** Techniques in Human Geography, Routledge Contemporary Human Geography. London, Routledge.
- Maier, J., Paesler, R., Ruppert, K., Schaffer, F. (1977):** Sozialgeographie. Braunschweig, Georg Westermann Verlag GmbH.
- Marinović-Uzelac, A. (2001):** Prostorno planiranje. Zagreb, Dom i svijet.
- Nurković, S. (2000):** Regionalna geografija Bosne i Hercegovine. Tipkopis.
- Nurković, S. (2005):** Contemporary problems of the regional development of Bosnia and Herzegovina. U: Proceedings of the International seminar: Regional development problems in Croatia and neighboring countries. Zagreb, Croatian geographical Society, 109–114.
- Nurković, S., Mirić, R. (2005a):** Implikacije političko-teritorijalnog sistema Bosne i Hercegovine na regionalno-geografsku strukturu i razvoj /Implikation of political-territorial system of Bosnia and Herzegovina on its regional-geographic structure and development/. U: Zbornik 1. kongresa geografa Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Geografsko društvo Federacije Bosne i Hercegovine, 26–44.
- Nurković, S., Mirić, R. (2005b):** Osvrt na geografsku regionalizaciju Bosne i Hercegovine, *Geografski radovi*, 1. Tuzla, Odsjek za geografiju Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Tuzli, 74–91.
- Nurković, S., Mirić, R. (2005c):** The political-territorial system of Bosnia and Herzegovina as a factor in the regional-geographic structure of the State. International Conference "Dayton – ten years after – conflict resolution and co-operation perspectives", Sarajevo, 29. XI–01. XII 2005. Glasnik, 10, 2005, 8. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 97.
- Osmaković, J. (2002):** Teorija i politika regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Ekonomski fakultet.
- Pregledni listovi (1996):** Pregledni listovi topografskih karata WGS 84, Former Yugoslavia 1:50 000. Washington, Defence Mapping Agency – US Government.
- Srednjoročna strategija (2004):** Srednjoročna strategija razvoja. Sarajevo, Vijeće ministara BiH.
- SG/LJSRBiH (1991):** Statistički godišnjak SR Bosne i Hercegovine 1991. Sarajevo, Republički zavod za statistiku.
- SGFBiH (2005):** Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2005, Sarajevo, Federalni zavod za statistiku.
- SPUFBiH (1997):** Strategija prostornog uređenja F BiH. Sarajevo, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša.
- Terlouw, P. C. (1992):** The regional geography of the world-system. External arena, Periphery, Semiperiphery, Core. *Nederland Geographical Studies*, No 144. Utrecht.
- US Census Bureau:** [Http://census.gov.ipc](http://census.gov.ipc) (2005–09).
- Welen, B. (1997):** Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierung, Band 2: Globalisierung, Region und Regionalisierung, No 119. Stuttgart, Erdkundliches Wissen.
- Vresk, M. (1990):** Osnove urbane geografije. Zagreb, Školska knjiga.
- Wertheimer-Baletić, A. (1990):** Demografija-stanovništvo i ekonomski razvitak. Zagreb, Informator.